

RÄNDAVAD MÕISTED

NARRATIIV

MÄRT VÄLJATAGA

Maailm, või vähemalt inimese maailm, on täis lugusid. Neid esineb igas eluvaldkonnas ja mitmes meediumis – lisaks suulisele ja kirjalikule kõnele ka keha-, heli- ja pildikeeles. Ladinatüveline sõna loo või jutu tarvis on *narratiiv*. See omakorda on pärit samast indoeuroopa tüvest nagu näiteks *gnosis* 'teadmine, tunnetus'. 1960. aastatel hakati Vladimir Proppi muinasjutuanalüüsi ja Claude Lévi-Straussi müüdikäsitluste mõjul kõrvutama eri lugude ülesehitust ning otsima nende sügavamat ühisloomust. Nõnda sündis kirjandusteaduse alamdistsipliin narratoloogia.¹ Narratoloogia huvi-keskmeks jäidki pikaks ajaks folkloorised ja kirjanduslikud lood.

Kirjandusteaduse otsingutega paralleelselt, kuid neist sõltumatult tekkis samal ajal lugude vastu huvi ajaloos ning filosoofilises antropoloogias ja hermeneutikas. Sealt kandus see edasi juba muudesse ühiskonna- ja inimteadustesse, jõudes isegi teoloogiasse, õigusteadusesse ja meditsiini. Seda suurt suundumust on hakatud nimetama narratiivseks pöördeks. Narratiivne pööre ei ole jäänud ainult akadeemilistesse raamidesse, vaid läbib kultuuri laiemaltki. Kui XX sajandi keskpaiga vaimuelu – loogilis-empiristlik filosoofia, täppisteaduslikkusele pürgivad sotsiaalteadused, abstraktsionistlik maalikunst, modernistlik eksperimentaalromaan – suhtus lugudesse üleolevalt, väärtustades objektiivsuse- või üldisusetaotlust, siis 1980. aastatel hakati koos narratiivide tähtsustamisega hindama ka seda, mis on subjektiivne ja üksik.

Seega on *narratiiv* pesuehtne rändmõiste, mis on liigelnud tavakeele ja mitmesuguste distsipliinide vahel. Narratiivi mõiste või metafoori abil üritatakse valgust heita ajalootunnetusele kitsamalt ja inimtunnetusele üldisemalt, üksikisiku ja kollektiivide (isegi äriettevõtete) identiteedi kujunemisele, hea elu tingimustele, maailmavaadete ja poliitiliste ideoloogiate vaheldumisele (nt Lyotard'i arusaam postmodernsusest kui tulevikku suunatud ideoloogiliste „metanarratiivide” lagunemisest väikesteks kohalikeks lugudeks), rahvuste kujunemisele, kohtuasjadele, vaimsele ja füüsilisele tervisele ning koguni Jumala teedele. On avastatud, et ajalood, armulood, asjalood, elulood, haiguslood ja kohtulood on kõik lood. Ja kui me mõistame, mis on lugu, millised on lugude liigid, ülesehitus ja võimalikkuse tingimused, siis me oleme astunud suure sammu lähemale ka maailma mõistmisele.

Narratiivi mõiste vohamist on iseloomustatud ka kui narratiivset imperialismi ja XXI sajandil on see langenud juba kriitika alla ning võetud skep-

¹ Terminini mõtles välja Tzvetan Todorov (1969).

tilisemale läbiuurimisele, et anda teed kainemale eneserefleksioonile. Narratiivse pöörde „imperialistliku” faasiga kaasnes oht, et mõiste muutub sedavõrd kõikehõlmavaks, et kaotab igasuguse sisu ja seletusvõime. Samasugune oht on mõnel varasemal mõtteloonetapil ähvardanud ju ka mõisteid, nagu struktuur, märk ja mäng, kultuur, keel ja müüt, diskursus, võim ja ideoloogia ning eriti tekst. Eestis on saanud legendaarseks Valmar Adamsi hüüatus kunagistel Tartu kirjanduspäevadel: „Mina ise olen tekst. Ja mu naine on ka tekst!” (Mutt 1982: 1003). Kui asendada *tekst* sõnaga *narratiiv*, muutuks Adamsi kurtmine taas päevakohaseks.

Narratiiv ja narratiivsus

Kõigil meil on intuiitiivne arusaam sellest, mis on lugu, jutt ehk narratiiv, aga selle täpsem piiritlemine polegi nii lihtne. Võib pakkuda välja minimaalse määratluse, mis näitab, millised tunnused peavad tekstil või protsessil ilmtingimata esinema, et seda saaks lugeda narratiivide hulka. Aga sellele lisandub veel hulk tunnuseid, mille olemasolu ei ole kohustuslik, kuid mis muudavad narratiivi narratiivsemaks.

Äärmiselt minimalistliku määratluse järgi piisab narratiiviks kõigest ühe sündmuse esitusest (Genette 1983: 18) ning ähmasemates kontseptsioonides kaob isegi esituse tingimus ära. Siis kõneldakse narratiivist mis tahes juhul, kui on tegu ajas hargneva protsessiga. Vahel harva kasutatakse seda sõna aga hoopis kitsas mõistes, kolmetasandilise narratiivse struktuuri keskmise tasandi – teksti, diskursuse ehk süžee – kohta, mis asub loo- ja jutustamis-tasandi vahel (nt Herman, Vervaeck 2005: 59).

Tavaliselt sisaldavad narratiivi definitsioonid siiski järgmisi elemente: 1) narratiiv on esitus (representatsioon); 2) narratiiv esitab üht või mitut sündmust; 3) narratiivil on topeltkronoloogia või -temporaalsus – niihästi esitatavad sündmused kui nende esitus rulluvad lahti ajas. Neile kolmele võiks lisada veel kaks tingimust: 4) sündmused toimuvad inimtaoliste olenditega, kellel on omad soovid ja tõekspidamised (intentsionaalsed hoiakud); 5) narratiivil peab olema jutustaja või vähemalt mingisugune mediatsioon, vahendav instants.

Kommentaariks nende tingimuste juurde.

1. Esitatus nõue ei lase probleemivabalt narratiivide hulka arvata mis tahes kestvate tegevust, protsessi, arengut – nt inimelu –, kui sel puudub seda topeldav ajaline representatsioon. Tõsi küll, juba tavakeeleski on „lugu” vähemalt kahetähenduslik: „omavahel seotud juhtumite, sündmuste kogum; sellest räägitav v. kirjutatav” (EKSS III: 206).

2. Sündmuse mõiste sisaldab muutust või protsessi, mis eristab sündmust laiemast fakti mõistest.

3. Topeltkronoloogia või -temporaalsus tähendab seda, et narratiivide analüüsis eristatakse vähemalt kaht tasandit: lugu (esitatavad sündmused nende kronoloogilises järjekorras) ja selle esitust, milles sündmuste järjekord, sagedus, tempo võivad olla teistsugused kui loos, – ehk siis faabulat ja süžeed. Terminoloogia ja tasandite piirid on seejuures olnud eri uurijatel väga vahelduvad (vt Cohn 1999: 111). Näiteks tavakeeles filmisüžeedest kõneldes peetakse tihti silmas hoopis seda, mida vene formalistid nimetanuks faabu-

laks.² Faabula ehk lugu on see, mida annab eri tekstidena ja lausa eri meediumides ümber jutustada. Strukturalistlik narratoloogia tegeleski kas lugude ühise süvastruktuuri või loo ja selle esituse vaheliste suhete analüüsiga. Küsimuse all oli ka see, millised narratiivi elemendid (süvategelased ehk aktandid, pindtegelased ehk karakterid, vaatepunkt, tegelaste kõne ja mõtte esitus, jutustaja ja adressaat jne) kuuluvad millisele tasandile. Samuti see, milline on loo „ontoloogiline staatus“: kas see eelneb loogiliselt tekstile või on teksti põhjal loodav järelkonstruktsioon? Ja kas loo staatus erineb fiktsiooni ja faktilise narratiivi puhul? Kahele tasandile lisaks tuuakse sageli mängu veel kolmas, pragmaatiline tasand: loo esitus (representatsioon) ehk teksti jutustamine (kui tegevus või protsess). Lõpuks kuulub narratiivi kihilisse struktuuri ka veel intriig ehk sündmustik (*plot*), loo sündmustejada põhjuslik korrastus, ja selle asend eespool nimetatud kolme narratiivikihi suhtes on samuti olnud vaieldav. Kui nn keeleline pööre humanitaarias arvas, et mõttekas on rääkida ainult sellest, millel on keeleline esitus, siis nn kognitiivne pööre peab võimalikuks ka sõnastamata lugude olemasolu inimeses.

4. Intentsionaalsete hoiakute või antropomorfsuse tingimus tähendab, et isegi kui narratiivi tegelasteks on äike ja päike, poldid ja mutrid või Vabadas ja Mõistus, tuleb neilt eeldada soovide ja arvamuste olemasolu. Näiteks narratiivses ajaloos on tarvilikud kesksed subjektid – üksikisikute kõrval ka riigid, rahvad, sotsiaalsed kihid, kellel on oma huvid ja püüdlused. Võib-olla ei ole intentsionaalsuse tingimus narratiivi puhul hädatarvilik: küllap saaks jutustada hingestamata liustikust ja tormist, neid nähtusi antropomorfiseerimata. Kuid jutustaja emotsioonid tulevad mängu enamasti ka siis.

5. Jutustaja olemasolu nõue muudab problemaatiliseks ilma jutustajata esituste (näiteks teatrietenduste, aga ka ideoloogiate) arvamise narratiivide hulka (Rimmon-Kenan 2006). Jutustaja instantsi on traditsiooniliselt tähtsustatud eriti saksa *Erzählforschung*'is või *Erzähltheorie*'s (Schmid 2003: 11). Samas on jälle leidunud rafineeritud narratiivikäsitlejaid (Käte Hamburger, Émile Benveniste, Ann Banfield), kes vähemalt kirjaliku kolmandaisikulise fiktsiooni puhul eitavad reaalselt kommunikatsiooniprotsessi ning seega ka jutustaja olemasolu.

Viimased kaks tingimust – antropomorfsus ja jutustaja olemasolu – on Monika Fludernik (1996) sünteesinud elamuslikkuse (*experientiality*) mõistesse, mis koondab mitu narratiivsuse põhijoont, nagu teadvusekesksus, kaasahaaravus, mimeetilisus.

Niisiis kui esimesed kolm tunnust määratlevad narratiivi, siis neile lisandub veel tunnuseid, mis teevad ühe narratiivi teisest narratiivsemaks. Abstraktset omadust *narratiivsus* esineb eri narratiivides eri määral. Narratiivsus seisneb loo jutustamisväärsuses, mis omakorda võib seisneda selle terviklikus struktuuris (Aristotelese nõue, et lool olgu algus, keskpaik ja lõpetus), pingelisuses, üllatuslikkuses, motiveerituses, sattumuslikkuses, intriigistatuses, puänteerituses; tegevuse aktiivsuses, konkreetuses ja unikaalsuses; alternatiivide, põhjuslikkuse, konflikti, moraali ja õpetliku iva olemasolus (Prince 2004; Morson 2003). Nende ja muude tunnuste tähtsuse järjekord varieerub kultuuriti ning pakub seega tänuväärt ainet narratiivide ja nende vastuvõtu võrdlevaks empiiriliseks uurimiseks.

² Edaspidi kasutan *narratiivi* laia katsumõistena ja *lugu* mõnikord narratiivi sünonüümuna ja teinekord narratiivi aluskihi – sündmustejada ehk faabula – tähistamiseks.

Narratiiv kui tekstitüüp

Pekka Tammi (2006) eristab narratiivi käsitlemist kolmest aspektist: 1) narratiivi mõistmine ühe teksti- või diskursusetüübina teiste seas; 2) narratiivi käsitlemine kommunikatsioonina ehk kõneaktina – keegi jutustab teatud olukorras kellelegi millegi juhtumisest;³ 3) narratiivi mõistmine tunnetusriista ehk kognitiivse skeemina või skriptina, mida rakendatakse tekstidele vm materjalile. Niisiis võidakse narratiivi vaadelda nii teksti enese, selle edasiandmisakti kui ka vastuvõtuviisi seisukohalt.

Tekstilingvistid on tekste liigitanud nõnda mitmel tasandil ja mitme kriteeriumi järgi, et termini *tekstitüüp* tähenduses selge kokkulepe puudub (Fludernik 2000; Meier 2002). Sagedane on jaotus üldisteks ja ideaalseteks suurteks diskursusetüüpideks, mis on määratletud nende funktsiooni ehk eesmärgi järgi kommunikatsioonis, ning nende realisatsioonideks keele pindstruktuuris tekstina. Ühe teksti pindstruktuuris esineb sageli mitmesse diskursusetüüpi kuuluvaid elemente ja üks diskursusetüüp võib avalduda eritüübiliste tekstidena – vormi ja funktsiooni vahel puudub üksühene vastavus. Tekstitüübi vormimist ja diskursiivse strateegia valikut mõjutavad lisaks ka žanrilised ootused, mida on kujundanud ajalugu ja kultuur.

Narratiiv on tekstitüüp, mis oma topeltkronoloogia ja kogemuslikkuse poolest eristub liikidest, nagu argumentatsioon, kirjeldus, ekspositsioon, seletus, analüüs, instruksioon, vestlus jms. Samas saab narratiivset tekstitüüpi ennast kasutada väga mitmes diskursusetüübis (argumentatiivses, instruktiivses, konversatiivses, reflektiivses jne). See tähendab, et lugude abil on võimalik veenda, väidelda, seletada, õpetada, agiteerida, harida, vestelda, võrgutada jne. Seevastu narratiivne diskursusetüüp ise nõuab tekstilises realisatsioonis peaaegu alati ka narratiivse tekstitüübi olemasolu – erandiks võivad olla ehk harukordsed romaanieksperimendid, mis kasutavad oma pealispinnal läbivalt entsüklopeedia, traktaadi, leksikoni või telefoniraamatu vormi. (Ka Shakespeare'i sonette on püütud lugeda ühe tervikliku narratiivina.)

Säärane ebasümmeetria viitab võimalusele, et narratiiv ei ole lihtsalt tekstitüüp teiste kõrval, vaid neist mingis mõttes fundamentaalsem (Virtanen 1992). Lugude polüfunktsionaalsus, võime esineda mitmekesistes diskursiivsetes kontekstides, tõendab nende suurt paindlikkust mõtlemise tööriistana. Selle põhjal on oletatud, et lood on tunnetusvahendina universaalsed, ületades konkreetset kõneainet või -valdkonda (Herman, Childs 2003).

Mõistagi jaguneb narratiivne tekstitüüp omakorda „mäluga” žanridesse meediumi, stiiliregistri, fiktsionaalsuse, pikkuse, sündmustiku, teemade jms põhjal. Siit avaneb ahvatlev väljavaade: kui õnnestuks tuvastada universaalne ja ammendav narratiivsete põhižanride või arhetüüpsete sündmustikumallide komplekt, siis võiks selle abil seletada ka maailmavaateid, ideoloogiaid, ajaloonägemusi, isiksusetüüpe jne.

³ Nagu mainitud, leidub ka teoreetikke, kes välistavad kirjaliku (ja fiktsionaalse) narratiivi ehtsate kommunikatsiooniaktide hulgast. Mõned neist lähtuvad Émile Benveniste'i artiklist „Isikusuhete struktuur tegusõnas” (1974), kus teatavate aegade, deiktikute ja isikuliste asesõnade kasutuse põhjal tehakse vahet lool (*histoire*) ja kõnel ehk diskursusel (*discours*) – esimesel puhul puudub jutustaja, lugu jutustaks ennast justkui ise.

Narratiiv kui tunnetusriist (kognitiivne instrument)

Üks inimese mõtlemist või vähemalt „lääne metafüüsikat” läbivaid skeeme on ebamäärase aine ja eristava, kuid tühja vormi – *see*-suse ja *mis*-suse – kaksus. Aine on kui vaha, vormitu ollus, mida kujundab kindlapiiriline vorm, ja sellest sünnib omaette asi. Või siis aine on ema, kelles luuakse laps, vorm aga isa, kes viljastab aine, ning lapseks on tegelik olend. Säärane protsess on ise mitmeastmeline: see, mis on ühel tasandil vorm, on teisel tasandil vormimise aine, aimest ja vormist sündiv asi võib saada uue vormi aineks jne. Pole üllatav, et samalaadseid papa-mamma suhteid võib kohata ka narratiivikäsitlustes. Kitsamalt: lugu (faabula) on aine, mida vormib intriig, et sünnitada narratiivne tekst. Sel puhul on ainel endal juba mõningane narratiivsus olemas. Laiemalt: kogemus või sündmustehulk on aine, mida vormib narratiivne skeem või stsenaarium, et sünnitada arusaamine. Niisuguses liigenduses on olnud vaidlusküsimusteks, kas aine (s.t kogemus või elu) on ka juba ise natukene narratiivse koega või on tegu täiesti vormitu kaosega, kes või mis on skeemide rakendaja ehk representatsioonide konstrueerija ning kas skeemid on saanud kaasa keelega, bioloogiaga, kultuuriga, kasvatusesega. Narratiivid erinevad teistest kogemust organiseerivatest vormidest, nagu kontseptsioonid, teooriad ja valemid just oma ajalisusega, aga ka partikulaarsuse, konkreetsuse ja elamuslikkuse poolest. Erinevalt teooriatest tähtsustavad lood seda, mis on üksik, ainulaadne ja sattumuslik.

Laste puhul arutatakse sageli selle üle, mis neis on kaasa saadud emalt ja mis isalt. Narratiivide puhul tekkis samakujuline vaidlus 1970. aastate lõpul seoses ajaloonarratiividega ega ole päriselt vaibunud: kas lugusid esineb ka narratiivide aines ehk elus eneses või annab kaootilisele elutegelikkusele narratiivse kuju üksnes inimese vormiv mõtlemine. Vaidluse veel kaugemaks metafüüsiliseks taustaks võivad olla erinevad ajakäsitused: kas aeg on absoluutne asjademahuti, asjadevaheline suhe või hoopis meie sisekaemuse vorm, teadvuse sünnitis, illusioon?

Analüütilises ajaloo filosoofias tõusis narratiivi teema esile 1950. aastatel tunnetusteooria tehnilises kontekstis seoses küsimusega, milline on või peaks olema ajalooteaduslike seletuste loomus: kas need peaksid lähtuma üldistest „katusseadustest” nagu loodusteadustes või piisab ka sündmuse paigutamise narratiivsesse konteksti, mis ei pruugi küll seletada, *m i k s* sündmus juhtus, kuid näitab vähemalt, *k u i d a s* see juhtus. Selle problemaatikaga haakusid 1970. aastatel ka eesti ajaloo filosoofid (nt Pork 1979).

Samal ajal püüdis mõjukas suundumus ajalooteaduses eneses joonduda sotsiaalteaduste järgi ning raputada endalt jutustamiskoorem kui midagi eelteaduslikku. Tendents kulmineerus ameerika kleiomeetrikute ja prantsuse annalistide koolkonnas, eriti François Furet’ provokatiivse pealkirjaga artiklis „Ajaloost kui jutustusest ajaloo kui probleemini” (Furet 1975). 1980. aastateks jõuti aga äratundmisele, et hea jutu vestmiskeskus ei tee akadeemilist ajaloolast pelgaks popularisaatoriks ning et ajalootunnetus on igal juhul möödapäasmatult narratiivse loomuga, olgu analüüsi, argumentatsiooni ja jutustuse vahelkord teksti pealispinnal milline tahes (Stone 1979; Dray 1986).

1970. aastatel kandus ajaloo filosoofiline debatt tunnetusteooriast ka ontoloogilisele pinnale. Louis O. Mink väitis ühemõtteliselt: „Lugusid ei elata, vaid jutustatakse” (Mink 1970: 557). Temaga oli ühel meelel Hayden White:

„Pole olemas sellist asja nagu reaalne lugu. Lugusid jutustatakse ja kirjutatakse, mitte ei avastata” (White 1999: 9). Teisel arvamusel oli fenomenoloog David Carr: „Narratiivne vorm ei ole rõivas millegi muu ümber, vaid inimkogemuse ja -tegevuse eriomane struktuur” (Carr 1986: 65). Inimtegevuses ilmnev eesmärkide ja vahendite liigendus on analoogne narratiivi struktuuriga (algus–keskpaik–lõpp); elutegelikkuse ja selle esituse (*mimesis*'e) vahel ei valitse katkestus, vaid järjepidevus.

Tundub, et selle ümmiku ületas Paul Ricoeuri käsitlus *mimesis*'e kolmest astmest (Ricoeur 1984). Ricoeuri jaoks ei ole elu ise küll päris narratiiv, vaid püüdlus narratiivi poole. Aristotelese „Poetika” mõistet *mimesis* tõlgendab Ricoeur (nagu Genette jt) pigem tegevuse kujutamisenä kui looduse jäljendamisenä. Ricoeur käsitleb *mimesis*'t kolmeastmelisena. Esimene aste on prefiguratsioon, narratiivi eelmõistmine ehk inimese vaistlik arusaamine sellest, milles seisneb tegevus, mis on omakorda vajalik narratiivse intriigi (sündmustiku) mõistmiseks. Keskseim aste on konfiguratsioon, mõistetava terviku loomine tegevuse ja sündmuste intriigistamise teel. Kolmas aste on refiguratsioon ehk narratiivide suundaandev mõju inimtegevusele. Niisiis on tegu omamoodi ringiga: narratiiv imiteerib elu ja elu omakorda narratiive.

Viimane aspekt, see, kuidas elu jäljendab kunsti, või vähemalt see, kuidas me vormime oma elu niihästi ette- kui tahavaateliselt narratiivsete hüpoteeside ja nende revideerimise teel, on saanud humanitaarteaduste narratiivse pöörde nurgakiviks. Elusündmused saavad oma tähenduse, asetudes suuremasse narratiivi, samal ajal kui jälle tolle suurema narratiivi tähendus sõltub üksiksündmuste tõlgendusest. John Fowlesi „Prantsuse leitnandi tüdrukus” leidub mõtisklus: „samuti oleme me kõik romaaniakirjanikud, tähendab, meil on komme luua iseendale väljamõeldud tulevikku, kuigi tänapäeval me ehk kaldume end rohkem kujutlema filmis. Me linastame oma vaimusilmale hüpoteese, kuidas me võiksime käituda ja mis võiks meiega juhtuda; ja neil romaanilikel ja kinolikel hüpoteesidel on sageli palju suurem mõju meie tege-likel käitumisele, siis kui tulevik saab olevikuks, kui me seda üldiselt tunnistame” (Fowles 1988: 296). Samasugune tõdemus painab Jean-Paul Sartre'i „Iivelduse” peategelast Roquentini: „Inimene on alati jutustaja. Ta ümbritseb end juttudega enesest ja teistest. Kõike, mis temaga sünnib, näeb ta juttude kaudu, ja ta püüab elada nii, nagu ta jutustab” (Sartre 2002: 48). Seda mõt-terada käies on René Girard arendanud välja teooria inimese mimeetilisest ihast – tungist tahta seda, mida tahab ihaldatav müütiline, kirjanduslik või tegelik eeskuju: kristlane püüab käia Kristuse jälgedes, Don Quijote matkib rüütel Amadísi ja Emma Bovary armastusromaanide kangelannasid (Girard 1966). Või näiteks: „Tõnisson oli vanade eestlaste võitluste ja neile järgnenud orjapõlve üle üheainsa raamatu läbi lugenud, aga seegi oli avaldanud temas-see nii suurt mõju, et ta sai sakslaste leppimatuks vaenlaseks” (Luts 1982: 43). Ühesõnaga: ütle mulle, missuguste lugudega sa oled tuttav, ja ma ütlen sulle, kes sa oled. Ajastu näo määrab selles domineeriv narratiivižanr: eepos, romaan või näiteks arvutimäng.

Siit edasi tekib juba loomulik huvi selle vastu, kas on olemas ka lugude arhetüüpseid põhivorme või -skeeme, millele kõik või enamik lugusid taanduvad. Eeldusest, et narratiiv on üks fundamentaalseid kogemuse korrastamise vahendeid, mis jaguneb omakorda žanridesse või liikidesse, võiks ju tule- tada, et samamoodi liigitub ka inimelu ja rahvaste ajalugu. Niisuguseid liigi-

tusi on ka tehtud, näiteks spekulatsioonid, et inimeste autobiograafiad järgisid uusaja eel kangelaslugude malli, milles elu põhimetafooriks oli ring ja esitusviis välispidine. Varauusajal pääses valitsema elukaare metafoor, katsumusrohke rännaku faabula ja poolväline esitusviis, XIX sajandist peale nähakse elus tõusujoont, esitusviis muutub seespäraseks ja faabulamalliks saab õpilugu, ning postmodernsel ajal on juhtmetafooriks saanud lapitekk (*patchwork*), žanrimalliks videoklipp ning esitusviis on taas poolenisti välispidine (Alheit 2002).

Northrop Frye omaaegne tähtteos „Kriitika anatoomia” eristas nelja arhetüüpselt *mythos*’t ehk fundamentaalset faabulat, mis on määratletud nii struktuuri kui ka teema järgi ning vastavad omakorda aastaegade ringkäigule (Frye 1957). Kevademüüt ehk komöödia jutustab meelevaldse seaduse alt vabadusse murdmisest, mis päädib armastuse võidus ja ühiskonnaterviku lepitavas taastumises. See on integratsioonimüüt. Selle vastand, sügismüüt ehk tragöödia kõneleb lepingu murdmisest, takistuste kuhjumisest ja vaenlase kättemaksust, ning kui lugu lõpebki lepitusega, siis alles teispoolsuses. Suvemüüt ehk romanss kujutab otsiretke: kangeline lahkub kodunt, pistab rinda katsumustega, võidab need ning jõuab vintsutatuna, kuid targemana koju tagasi. Ja talvemüüt ehk satiir keerab suvemüüdi irooniliselt pea peale: otsingud luhtuvad, ühiskond ei parane ja kui kangeline midagi õpibki, siis ainult seda, et ummik on väljapääsmatu. (Ütle matagi on selge, et meie elame musta huumori talveajastul, kuid Frye visiooni järgi ei pruugi kevadki kaugel olla.)

Selle nelikjaotuse ammendavus ja üldkehtivus on kindlasti vaidlustatav, aga heuristilise tööriistana lugude liigitamisel tundub see üks kasutuskõlblikumaid ja veenvamaid. Hayden White ongi seda rakendanud XIX sajandi ajalookirjutuse klassifitseerimiseks, viies Frye arhetüüpsed faabulad omakorda vastavusse Karl Mannheimi poliitiliste ideoloogiate nelikjaotusega (komöödia = konservatism; romanss = anarhism; tragöödia = radikalism ja satiir = liberalism), põhitroopidega jne (White 1973). Üks White’i põhiseisukohti on see, et ajaloo paratamatu intriigistamine või narrativeerimine lisab kuivadele faktidele alati moraliseeriva või ideoloogilise mündi.

Fryest ja White’ist otseselt lähtumata on ka näiteks Jaan Undusk Eesti ärkamisaegse ajalookirjutusega seoses kõnelenud ajaloo ümberkirjutustehnika üldistest vormidest ehk metahistoorilistest žestidest (Undusk 1997; 2000) ning kujundlikult taandanud G. H. Merkeli, C. R. Jakobsoni ja J. Hurda ajaloonägemused kolmele geomeetrilisele kujundile: ring, rist ja kera.

Narratiiv ja fiktsioon

Ajalootunnetuse ja -kirjutuse mõistmises narratiivina aimub tõe ja fiktsiooni piiride hägustumisoht. Narratiivi lähiseos väljamõeldisega ilmneb ka tavakeeles, kus näiteks sõna *müüt*, mis algselt kreeka keeles tähendas lihtsalt lugu, on hakanud tähistama fantastilist või ebatõest lugu. Fiktsionaalsuse maik saadab tavakasutuses ka sõnu, nagu *lugu* ja *narratiiv*. Siiski ei tarvitseks ajaloolastel tunda ülearu muret selle pärast, nagu taandaks narrativistlik lähenemisviis nad lihtsalt samasugusteks jutuvestjateks nagu rapsöödid ja romaanikirjanikud. Esimese maailmasõja algust saab küll „intriigistada” koomiliselt, traagiliselt, romantiliselt või satiirilisel, aga kui keegi väidab, et

1914. aastal oli hoopis Belgia see, kes Saksamaale kallale tungis, siis ta pole enam õige ajaloolane, vaid ulmekirjanik või valevorst. Ajaloolase jutustamisvabadus on siiski faktidega piiratud. Käsitletavate sündmuste valik, kollektiivsete subjektide vormimine ja neile huvide omistamine aga kasvab välja pigem ajaloolase tunnetust vormivast eelhoiakust kui tunnetuse ainest.

Dorrit Cohn on fiktsiooni ja faktinarratiivi eristusjoonena pakkunud välja asjaolu, et kui fiktsionaalse narratiivi iseloomustamiseks piisab topelttemporaalsusest, loo ja teksti (diskursuse) eristusest, siis ajaloonarratiivi puhul tuleb mängu veel kolmas, fundamentaalsem tasand – osutus (Cohn 1999: 112). Sellega pole vaidlused küll lahendatud, sest ka fiktsiooni analüüsis saab mängu tuua samalaadse (fiktsionaalse) referentsi tasandi, mida on võimalike maailmade teoorias ka tehtud. Aga isegi kui jätta kõrvale faktilise ja fiktsionaalse narratiivi eristuse semantiline külg (fiktsioon kui mittereferentsiaalne lugu) ja pragmaatiline aspekt (fiktsioon kui kavatsus jutustada ebatõtt ilma petmissoovita), siis leidub ka tekstis eneses signaale, mis suure tõenäosusega viitavad fiktsionaalsusele. Peamisteks neist on dialoogi, eriti aga siirdkõne ja sise-monoloogi ulatuslik pruukimine ning verbiaegade ja ajamäärsõnade mittedeiktiline kasutus (Hamburger 1993; Genette 1993: 54–84; Cohn 1999: 109–131). Tõsi küll, fiktsioon võib neid võtteid ka vältida ning teksti ilmekustamiseks võidakse neid pruukida ka dokumentaalkirjanduses, näiteks biograafiates, ehkki siis omandab tekst selgelt fiktsionaalse maigu.

Mina kui narratiiv (minu naisest rääkimata)

Osalt ajaloofilosoofiliste vaidluste, osalt filosoofilise antropoloogia ja eetika mõjul jõudis narratiivi mõiste 1980. aastatel psühholoogiasse ja sotsiaalteadustesse. Husserli õpilane Wilhelm Schapp avaldas juba enam kui poole sajandi eest teose „Lugudesse mässitud”, milles väitis, et me elame oma elu mitmesuguste lugudena, mis haakuvad teiste inimeste lugudega, ning meie „minagi” ei ole muud kui lugude läbilõige (Schapp 1953). Meie identiteet ja suhe tegelikkusega kujuneb välja suures lugude võrgus. Maailm ise ongi lugude võrk. Schappist sõltumatult jätkas sama mõttelõnga šoti filosoof Alasdair MacIntyre teoses „Pärast voorust”, kus väitis, et meie isikuidentiteedil on või vähemalt peaks olema narratiivne ülesehitus (MacIntyre 1981). Isiku ühtsus ja terviklikkus tuleb tema kuuluvusest sidusasse lukku. Inimese teod ja sõnad saavad tähenduse ja koguni identsuse alles siis, kui lülituvad suuremasse narratiivi. Ka Charles Taylori kapitaalne käsitlus lääne inimese identiteedi kujunemisest „Mina allikad” rõhutab, et meie enesemõistmise põhitingimus on see, et me haaraksime oma elu narratiivis ja mõistaksime seda lahtirulluva loona (Taylor 1989). Meie elu kulgeb küsimuste ruumis, millele saab vastuse anda ainult sidus narratiiv. Selleks et teada, kes ma olen, pean ma teadma, kust tulen ja kuhu lähen.

Samasuunalisi mõtteid on eriteaduslikumas kontekstis arendanud psühholoogid Jerome Bruner (1991; 2004), Oliver Sacks ning vaimufilosoof Daniel Dennett. „Mina” või „ise” on „narratiivne raskuskese”, mis annab mu kõikidele kogemustele ja tegudele sidususe ja tähenduse. Empiirilist tuge on säärasele arusaamale andnud näiteks uuringud muinasjuttude soodsast mõjust lapse isiksuse arengule ja ka ajukahjustusega patsientide uurimine. Psühhoteraapias on hakatud rõhutama lugude teraapilist ja lõimivat potentsiaali.

Samasuguseid narrativeerimisnõkse nagu isikuidentiteedi puhul on täheldatud ka rahvusidentiteedi kujundamises. Sotsiaalkonstruktivistlik suund humanitaarteadustes käsitleb identiteeti ja koguni reaalsust narratiivselt „konstrueerituna”.

Uuel sajandil on elu ja loo säärane seostamine või lausa võrdsustamine langenud kriitika alla. Üks probleem on selles, et narratiivse pöörde edustajatel puudub enamasti narratiivist korralikult läbimõeldud kontseptsioon. See mõiste ei ole sotsiaalteadustesse üle võetud mitte niivõrd narratoloogiast, kuivõrd metafoorina või metonüümiana tavakeelest. Kirjanduslingvistilise narratoloogia analüütilisi eristusi ning iseäranis arusaama narratiivist kui kellegi jutustatavast representatsioonist on narratiivne pööre enamasti ignoreerinud.⁴ Teisalt on elu ja narratiivi homologilisuse tees kahtluse alla seatud ka filosoofilise antropoloogia ja fenomenoloogia seisukohalt. William D. Blattneri artikkel „Elu ei ole kirjandus” algab kolme lapidaarse teesiga: „Meie ei ole tekstid. Meie (aja)lood (*histories*) ei ole narratiivid. Elu ei ole kirjandus” (Blattner 2000). Meie igapäevane elamine kulgeb pigem eelkognitiivse, eelreflektiivse mõistmise tasandil, mida tuleb eristada selle liigendatumast tõlgendamisest. Sel algsel mõistmistasandil puudub ajalgi voolav, edasitõttav struktuur, narratiivsusest rääkimata. Elu mõtestamine tekstina, kirjandusena või narratiivina on pigem veel üks näide estetistlikust tendentsist moodsas filosoofias, mis ulatub Nietzschest Derridani.

Ägeda kriitikaga narrativistliku inimkäsituse vastu astub üles ka Galen Strawson (2004a; 2004b). Ta eristab narratiivsetes identiteedikäsitustes kaht liini: a) kirjeldav väide, nagu me konstrueeriksime oma elu ja iseend narratiivina, ja b) normatiivne väide, nagu me peaksime elama oma elu narratiivselt, et olla kõlbelised inimesed. Strawson lükkab mõlemad väited tagasi, leides, et inimesi on mitmesuguseid ning narratiivse isikutemperamendi omandusi ei tohiks peale suruda kõikidele. Mõned inimesed – kelle hulka ta loeb ka ennast – on hoopis „episoodikud”, kes ei taju oma minevikku ega tulevikku narratiivina, mille peategelaseks nad ise on. Nad ei pruugi üldsegi tunda sisimat samasust oma mineviku „minaga”. „Diakroonikud” on seevastu inimesed, kelle sisimal mina-identiteedil on pikem ajaline kiud, ja „narratiivik” on inimtüüp, kes kaldub oma minevikule ja tulevikule lisaks veel vormi andma, oma elukogemust jutustusse valama ning seejuures seda ka paratamatult, ehkki alateadlikult, revideerima. Narratiivikuid pole mingit põhjust pidada episoodikutest kõlbeliselt paremaks – neil võib olla hoopis tugevam kalduvus nartsissismi ja ebaadekvaatsusse: „mida rohkem sa iseennast meenutad ja ümber jutustad, seda suurem risk on sul eemalduda adekvaatsast enesemõistmisest, oma olemise tõest” (Strawson 2004a: 447). Strawson toob episoodikute näiteks Montaigne'i, Stendhali, Borgese, Pessoa.

Narratiivi mõiste kõikjaletung on niisiis uurijaid ka ettevaatlikuks teinud. Ajakirja Narrative toimetaja James Phelan märgib, et narratiivsel imperialismil, nagu igasugusel uute territooriumide koloniaalsel hõlvamisel, võib olla kahjulikke tagajärgi nii koloniseerijale kui ka koloniseeritavale: koloniseeritud distsipliinides võib juba saavutatud unarule jääda, narratiivi mõiste venib liiga laiaks ning seletatavaid nähtusi kaldutakse üle lihtsustama (Phelan 2005: 206).

⁴ Narratiivse pöörde ja narratoloogia „kommunikatsiooniprobleemide” kohta vt Richardson 2000, Rimmon-Kenan 2006, Hyvärinen 2006.

Postklassikaline narratoloogia

Sel ajal kui teistes humanitaarteadustes kõneldakse narratiivsest pöördest, on narratoloogias endas toimunud kultuuriline, kognitiivne, konstruktivistlik ja diakrooniline pööre – lugusid on asunud uurima tihedamas seoses nende kultuurilise (ja poliitilise) kontekstiga; inimese vaimuvarustusega; lugusid mõistetakse meie sotsiaalse ja vaimse ümbruse „konstrueerimise” vahendina ning on asunud rohkem tähelepanu pöörama narratiivsete võtete ajaloole. Nende pöörete tõttu nimetatakse viimase aastatosina narratoloogiat ka postklassikaliseks. Klassikaline strukturalistlik narratoloogia jõudis 1980. aastateks omamoodi geomeetrilise täiuseni käsitlustes, nagu Mieke Bal (1985), Seymour Chatman (1978), Dorrit Cohn (1978), Gérard Genette (1980; 1983), Gerald Prince (1982), Thomas G. Pavel (1985), Shlomith Rimmon-Kenan (1983), Franz K. Stanzel (1984) jt, mis võtsid juttude ülesehituse kokku rangetesse skeemidesse. Vahepeal pääsesid kirjandusteaduses maksvusele tendentsid, mille vaatevinklist tundus narratoloogia liialt mõistuslik ja ebapoliitiline. Kõneldi koguni narratoloogia kriisist.

Postklassikaline narratoloogia tõukub küll strukturalismi mõistestikust, kuid uurib selle abil nähtusi, mis klassikalise narratoloogia skeemidesse hästi ei mahu: hüpertekstid ja arvutimängud, ebausaldusväärne jutustaja, intermedialsus, võimalikud maailmad jne. Teoreetilisi kontseptsioone arendatakse väga sageli lahutamatu üheskoos piiripealsete tekstide interpreteerimisega.

Ansgar Nünning on klassikalise narratoloogia erinevust postklassikalistest narratoloogiatest iseloomustanud kolmeteistkümne vastandipaari abil: 1) tekstikesksus – kontekstikesksus; 2) uurimisobjektiks narratiiv kui *langue* – uurimisobjektiks narratiivid kui *parole*; 3) keskendumine suletud süsteemidele ja staatilistele toodetele – keskendumine avatud ja dünaamilistele protsessidele; 4) uurimisobjektiks teksti omadused – uurimisobjektiks lugemisprotsessi dünaamika; 5) alt üles analüüs – ülalt alla süntees; 6) binarismide ja astmeliste skaalade eelistus – holistliku kultuuritõlgenduse ja „tiheda kirjelduse” eelistus; 7) rõhuasetus teooriale, vormikirjeldusele ja narratiivsete tehnikate taksonoomiale – rõhuasetus rakendustele, temaatilistele tõlgendustele ja ideoloogilise laenguga hinnangutele; 8) moraalsete teemade ja tähendusloome küsimuse vältimine – keskendumine eetilistele küsimustele ja sellele, kuidas tähendusi luuakse dialoogilistes läbirääkimistes; 9) fiktsiooni poeetika ja narratiivi grammatika loomine – analüütilise tööriistakomplekti rakendamine konkreetsetes tõlgendustes; 10) formalistlik ja kirjeldav paradigma – tõlgendav ja hinnanguline paradigma; 11) ebaajaloolisus ja sünkroonsus – ajalooline ja diakrooniline orientatsioon; 12) tähelepanu kõikide narratiivide universaalsetele tunnustele – tähelepanu üksiknarratiivide konkreetsetele vormidele ja mõjule; 13) suhteliselt ühtne distsipliin – eripalgelistest lähenemisviisidest koosnev interdistsiplinaarne projekt (Nünning 2003: 243).

Neljateistkümnenda erijoonena lisaksin asjaolu, et postklassikaline narratoloogia on muutunud rahvusvahelisemaks. Prantsus- ja ingliskeelsetest maadest pärit uurijate kõrval annavad tooni Iisraeli, Hollandi, Põhjamaade ja eriti saksa keelsete maade teadlased. XXI sajandil on elavnunud ajalooline ja metodoloogiline refleksioon narratiiviüuringute seisukorra üle (Richardson 2000; Fludernik 2003; Hyvärinen 2006; Rimmon-Kenan 2006). Ilmub interdistsiplinaarseid raamatusarju, nagu „Studies in Narrative” (John Benjamins),

„Theory and Interpretation of Narrative” (Ohio State University Press), „Narratologia” (Walter de Gruyter) ja „Frontiers of Narrative” (University of Nebraska Press). Uurimuste peamiseks avaldamiskohtadeks on ajakirjad *Journal of Narrative Theory*; *Language and Literature*; *Narrative*; *Narrative Inquiry*; *New Literary History*; *Poetics Today* ja *Style*. Routledge'i kirjastus on koondanud teedrajavad artiklid Mieke Bali toimetatud neljaköitelisse antoloogiasse „Narratiiviteooria” (Bal 2004). Kogu senise töö kõrgetasemeliseks kokkuvõtteks on teatmeteos „Routledge Encyclopedia of Narrative Theory” (2005).

Lõpetuseks

Narratiivsel pöördel on veel üks aspekt: narratiivist ei ole saanud üksnes uurimisaine, vaid ka humanitaarteaduslikud uurimused ise võtavad tihti narratiivse, s.t ajaloolise ja isikliku ilme, milles ei jäeta varju ka jutustajainstantsi. Narratiivide strukturalistlik uurimine tähendas ajaliste lugude „ruumistamist”, nende taandamist ühekorraga haaratavale struktuurile. Kriitikud ei ole ju lihtsalt lugejad, vaid ülelugejad. Ülelugemisel kipub aga kaotsi mineva algse lugemiskogemuse pinge ja üllatuslikkus, teksti avatus, alternatiivide olemasolu. Seetõttu varitseb klassikalist narratiivipoeetikat oht võltsida narratiivi olemust. Mihhail Bahtinist lähtuv uurija Gary Saul Morson on soovitanud poeetika asemel narratiivide kohasemaks käsitlemisviisiks „prosaiatikat” (*prosaics*), mis ei taandaks lugude protsessuaalsust sünkroonsele struktuurile, vaid püüaks säilitada tuleviku avatuse tunnet.⁵ Narratiivset tüüpi mõtlejad on tema silmis ka näiteks Adam Smith, Carl von Clausewitz ja Charles Darwin.

„On maailmavaateid, mis nõuavad narratiivi, ja teisi, mis pürgivad selle ületamisele. Ühe järgi suudab olemuslikku kirjeldada ainult narratiiv; teise järgi see üksnes paistab nii, aga kui vallatakse õiget teooriat ja asjakohast informatsiooni, siis võib narratiivid kõrvale jätta” (Morson 2003: 59). Narratiiv ja teaduslik teooria on seega komplementaarsed maailma haaramise viisid, millest üks püüab maailma „ajastada”, teine aega „ruumistada”. Nende vahele jääb alati pinge.

Kirjandus

- Alheit, P. 2002. Stories and Structures. Historical time and narrative. (Paper presented at the ESREA Life History and Biography Research Network Conference 2002, Geneva, 7–9 March 2002). – <http://www.unige.ch/fapse/esrea02/papers/Paper%20Alheit-15.3.02.doc> (22. V 2008).
- Bal, M. 1985 [1980]. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
- Bal, M. 2004. *Narrative Theory. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. I–IV. Ed. by M. Bal. London–New York: Routledge, 2004.

⁵ On selge, et Morsoni arusaam narratiivist, mis rõhutab sattumuslikkust ja avatust, ning Strawsoni arusaam, mis rõhutab lõpetatust ja kindlakujulisust, on täiesti vastandlikud.

- Benveniste, É. 1974 [1959] = Э. Бенвенист. *Общая лингвистика*. Москва: Прогресс.
- Blattner, W. D. 2000. *Life is Not Literature. – The Many Faces of Time*. Ed. by J. B. Brough, L. Embree. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, lk 187–201.
- Bruner, J. 1991. *The Narrative Construction of Reality. – Critical Inquiry*, kd 18, nr 1, lk 1–21.
- Bruner, J. 2004 [1987]. *Life as Narrative. – Social Research*, kd 71, nr 3, lk 691–710.
- Carr, D. 1986. *Time, Narrative, and History*. Bloomington: Indiana University Press.
- Chatman, S. 1978. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca: Cornell University Press.
- Cohn, D. 1978. *Transparent Minds: Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton: Princeton University Press.
- Cohn, D. 1999. *The Distinction of Fiction*. Baltimore–London. Johns Hopkins University Press.
- Dray, W. H. 1986. *Narrative Versus Analysis in History. – Rationality, Relativism and the Human Sciences*. Ed. by J. Margolis, M. Krausz, R. M. Burian. Dordrecht: Martinus Nijhoff, lk 23–42.
- E K S S III = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. III kd. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, 1992.
- Fludernik, M. 1996. *Towards a 'Natural' Narratology*. London: Routledge.
- Fludernik, M. 2000. *Genres, Text Types, or Discourse Modes? Narrative Modalities and Generic Categorization. – Style*, kd 34, nr 2, lk 274–292.
- Fludernik, M. 2003. *The Diachronization of Narratology. – Narrative*, kd 11, nr 3, lk 331–348.
- Fowles, J. 1988 [1969]. *Prantsuse leitnandi tüdruk*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Frye, N. 1957. *Anatomy of Criticism*. Princeton: Princeton University Press.
- Furet, F. 1975. *From Narrative History to History as a Problem. – Diogenes*, kd 23, lk 106–123.
- Genette, G. 1980 [1972]. *Narrative Discourse. An Essay in Method*. Ithaca: Cornell University Press.
- Genette, G. 1983. *Narrative Discourse Revisited*. Ithaca: Cornell University Press.
- Genette, G. 1993 [1991]. *Fiction and Diction*. Ithaca: Cornell University Press.
- Girard, R. 1966 [1961]. *Deceit, Desire and the Novel*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Hamburger, K. 1993 [1957]. *The Logic of Literature*. Bloomington: Indiana University Press.
- Herman, D., Childs, B. 2003. *Narrative and Cognition in Beowulf. – Style*, kd 37, nr 2, lk 177–202.
- Herman, D., Vervaeck, B. 2005 [2001]. *Handbook of Narrative Analysis*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Hyvärinen, M. 2006. *Towards a Conceptual History of Narrative. – The Travelling Concept of Narrative*. Ed. by M. Hyvärinen, A. Korhonen, J. Mykkänen. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, lk 20–41.
- Luts, O. 1982 [1913]. *Kevade. Pildikesi koolipõlvest I ja II*. 13. trükk. Tallinn: Perioodika.

- MacIntyre, A. 1981. *After Virtue*. Notre Dame: Notre Dame University Press.
- Meier, H. 2002. Olulisi aspekte tekstitüübivõrdluses. – Tekstid ja taustad. Artikleid tekstianalüüsist. Toim. R. Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23, lk 101–114.
- Mink, L. O. 1970. *History and Fiction as Modes of Comprehension*. – *New Literary History*, kd 1, lk 541–558.
- Morson, G. S. 2003. *Narrativeness*. – *New Literary History*, kd 34, nr 1, lk 59–73.
- Mutt, M. 1982. Tartu kirjanduspäevadelt. – *Looming*, nr 7, lk 1001–1003.
- Nünning, A. 2003. *Narratology or Narratologies? Taking Stock of Recent Developments, Critique and Modest Proposals for Future Usages of the Term. – What Is Narratology? Questions and Answers Regarding the Satus of a Theory*. Ed. by T. Kindt, H.-H. Müller. Berlin–New York: Walter de Gruyter, lk 239–274.
- Pavel, T. G. 1985. *The Poetics of Plot: The Case of English Renaissance Drama*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Phelan, J. 2005. *Edit Column. Who'sHere? Thoughts on Narrative Identity and Narrative Imperialism*. – *Narrative*, kd 13, nr 3, lk 205–210.
- Pork, A. 1979. *Narrativism ja analüütiline ajaloo filosoofia*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Prince, G. 1982. *Narratology. The Form and Functioning of Narrative*. The Hague: Mouton.
- Prince, G. 2004 [1999]. *Revisiting Narrativity*. – *Narrative Theory*. I kd, lk 11–19.
- Richardson, B. 2000. *Recent Concepts of Narrative and the Narratives of Narrative Theory*. – *Style*, kd 34, nr 2, lk 168–175.
- Ricoeur, P. 1984. *Time and Narrative I*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction. Contemporary Poetics*. London: Routledge.
- Rimmon-Kenan, S. 2006. *Concepts of Narrative. – The Travelling Concept of Narrative*. Ed. by M. Hyvärinen, A. Korhonen, J. Mykkänen. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, lk 10–19.
- Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Ed. by D. Herman, M. Jahn, M.-L. Ryan. London: Routledge, 2005.
- Sartre, J.-P. 2002 [1938]. *Iiveldus*. Tallinn: Varrak.
- Schapp, W. 1953. In *Geschichten Verstrickt*. Hamburg: Richard Meiner Verlag.
- Schmid, W. 2003 = В. Шмид. *Нарратология*. Москва: Языки славянской культуры.
- Stanzel, F. 1984 [1979]. *A Theory of Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stone, L. 1979. *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History. – Past and Present*, kd 85, lk 3–24.
- Strawson, G. 2004a. *Against Narrativity*. – *Ratio*, kd 17, lk 428–452.
- Strawson, G. 2004b. *A Fallacy of Our Age*. – *Times Literary Supplement*. 15. X.
- Tamm, P. 2006. *Against Narrative: A Boring Story. – Partial Answers*, kd 4, nr 2, lk 19–40.
- Taylor, C. 1989. *Sources of the Self*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Тодоров, Т. 1969. *Grammaire du Décameron*. La Haye: Mouton.

- U n d u s k, J. 1997. Kolm võimalust kirjutada eestlaste ajalugu: Merkel – Jakobson – Hurt. – Keel ja Kirjandus, nr 11–12, lk 721–734, 797–811.
- U n d u s k, J. 2000. Ajalootõde ja metahistorilised žestid: Eesti ajaloo mitmest moraalist. – Tuna, nr 2, lk 114–130.
- V i r t a n e n, T. 1992. Issues of Text Typology: Narrative – A 'Basic' Type of Text? – Text, kd 12, nr 2, lk 293–310.
- W h i t e, H. 1973. Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- W h i t e, H. 1999. Figural Realism: Studies in the Mimesis Effect. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Narrative

Keywords: narratology, narrative turn, postclassical narratology

The article attempts an overview of the relationships between narratology and the narrative turn in the humanities from a historical and conceptual point of view. It surveys the definitions of narrative and narrativity, describes narrative as a possibly basic text-type and a cognitive instrument, and deals with its role in history-writing and identity formation. Narratology as an outshoot of rigorous structuralist poetics is compared to a more amorphous narrative turn in the humanities, encompassing psychology, social sciences, law, medicine, and theology. The narrative turn often uses the term „narrative as a metaphor or metonymy taken from the ordinary language and ignores the fine distinctions developed in literary poetics. The multilayered concept of narrative is analyzed with the help of the traditional metaphysical distinction between form and matter. In some approaches story and experience play the role of matter, while plot, discourse and scripts may function as form. The product of their interaction may become the matter of some higher order process etc. The matter-form distinction may throw some light on philosophers' debates over the question whether life itself might have at least a rudimentary narrative structure. The article touches on the necessity of narrative agency for defining narrative and the possibility of narratives without a narrator. The imitative relationships between narrative and life are dealt in connection with the basic plots or mythoi as classificatory models for histories and biographies. In connection with history-writing the inescapable fictional connotations of the term „narrative” are mentioned, although the narrative form of history-writing does not necessarily mean that history is less objective than the rest of human sciences. Some problems with the theories of narrative construction of personal and collective identity are outlined. The last part of the article describes an antinarrativist turn in moral philosophy and a sobering attitude toward „narrative imperialism”. The differences between classical structuralist narratology and post-classical narratologies are sketched. Finally it is argued that (diachronic) narrative and (synchronic) scientific theory are two complementary instruments for comprehending the world.

Märt Väljataga (b. 1965), magazine Vikerkaar, editor-in-chief; Tallinn University, Estonian Institute for Humanities, lecturer in literary theory, mart@vikerkaar.ee